

A MULTIKULTURALITÁS ÉS NEMZETISÉG ÉRTÉK(TELENSÉG)ÉNEK BIBLIAI ALAPJAIHOZ

Das Christentum nimmt in seiner Beziehung zur Nation eine paradoxe Haltung ein. Als monotheistische Religion ist es völkerübergreifend und universal, zugleich aber muss es gerade wegen seines Universalismus eine besondere Beziehung zur Kultur und Eigenart jedes einzelnen Volkes suchen, dem es sich mitteilen will. Die Kirche anerkennt die Zugehörigkeit zu einer Nation als objektive Gegebenheit und zudem als Wert.

Obwohl politisches Handeln nicht direkt zur Sendung der Kirche gehört, werden sich die in der Bergpredigt verkündete Hoffnung auf das ewige Leben, die Liebe zu Gerechtigkeit und Frieden sowie die Barmherzigkeit auch in der zeitlichen Ordnung auswirken. Die Botschaft Christi dringt reinigend und belebend auch in die menschliche Gesellschaft und ihre Geschichte ein. Denn die Kirche will das Wohl des Menschen in all seinen Dimensionen: zuerst als Glied des Gottesstaates, dann als Bürger des irdischen Staates. Evangelisierung und menschliche Förderung bilden eine Einheit, weil die Kirche das Wohl des ganzen Menschen sucht.

Die Kirche in den Augen der meisten scheint unter dem Anspruch zu stehen, der Hoffnungsort zu sein, wohin sich der Mensch mit den religiösen wie auch ethnisch-kulturellen Anteilen seiner Identität begeben kann. Auf diese Weise stellt sich die ethische Herausforderung als eingebettet in einen komplexen und vielschichtigen politischen, wirtschaftlichen und kulturellen Kontext dar. Für die Kirche bedeutet dies, dass sie sich auch theoretisch den immer wiederkehrenden Fragen nach dem Verhältnis von Glaube, Nation und Kultur stellen muss, um dann aus klaren theologischen Positionen heraus für die notwendige Versöhnung zwischen den Volksgruppen und gleichzeitig für die Sicherung der Entfaltungsmöglichkeit der bedrohten Minderheiten sich dienstbar zu machen. Die vorliegende Arbeit will dazu aus biblischer Perspektive einen Beitrag leisten.

A nép és nemzet teológiai, ill. szentírási fogalmáról szólva egy teológiai konferencián fogalmazta meg Otto Bernhard Knoch újszövetségi szakértő: „Most a népek öntudatra ébredése után számunkra, biblikusok számára, a nép és a nemzet fogalma jelenti a legnagyobb nehézséget. Ugyanis az egyház a család szerepét mindig helyesen látta. A nemzet fogalmával kapcsolatban azonban nem tudott zöld ágra vergődni. Úgy tűnik számomra, hogy a nép fogalmára sem az Újszövetség, sem pedig a nyugati egyház, mint egyetemes egyház teológiája nem reflektált kielégítő módon.”¹

Ha figyelmesen vizsgáljuk az Újszövetség könyveit, akkor kit űnik, hogy tényleg nem találunk ilyen jellegű kijelentéseket a kor társadal-

¹ KNOCH, O. B., *Biblische Thesen zur Versöhnung*, In: BARTH, J. – Sladeck, P., (Szerk.), *30 Jahre nach der Vertreibung*, (Schriften der Ackermanngemeinde 28), München 1978, 21–23, 21.

mi és politikai kérdéseivel kapcsolatban, bár a mai szempontból erre elégséges alkalom adódott volna. A néphez, nemzethez való tartozás értékelése csakúgy, mint az emberi jogok kérdése tipikusan újkori eszme, amely mint ilyen nem lelhető fel a Szentírásban és ezért onnan nem is alapozható meg. Ezért mindaz, ami a Szentírásból, az Ó- és Újszövetségből ezzel kapcsolatban mondható, az csak közvetett, és mint ilyen korlátozott lehet.

Ezt illusztráljuk és fejtjük ki néhány szentírási hely vizsgálatával, majd az egyének és népek kulturális és politikai kapcsolatait, valamint a személy és a népcsoport viszonyát elemezzük a Szentírás fényében. Ebből kívánunk majd következtetéseket és újabb kihívásokat megfogalmazni az egyház gyakorlata számára, ami lehetővé teszi a feladatainak tökéletesebb teljesítését.

1. A multikulturális együttélés szempontjai az Ószövetségben

Az ószövetségi szerzők számára, Izrael sokoldalú törekvése, az idegenek helyzetének humánus szabályozására, vallási és teológiai alapokon, az exodus eseményén nyugszik.² Így válik Izrael saját idegen voltáról szerzett primer tapasztalata alapvető impulzussá a gyenge és a veszélyeztetett idegenek – mindenekelőtt a védtelen és jogok nélküli kisebbség – védelmére. Ezt megelőzően azonban már a teremtés kettős hagyománya is tanítja az emberek alapvető méltóságát és egyenlőségét.

1. 1. Isten előtt minden ember egyenlő, mindnyájan isten hasonmásai vagyunk

Mind a papi, mind pedig a jahwista hagyomány teremtéstörténete szerint Isten teremtette az „embert”. A Szentírás mindkét teremtéstörténete egyedien sajátos a más népek teremtéstörténeteivel szemben, mert azokkal ellentétben, a Szentírásban a teremtett ember nem egy népnek, hanem az emberiségnek a képviselője. Így a szentírási szövegeket nem sajtáthatja ki egyetlen nemzet sem a saját népe vagy faja fölényének igazolására.

A papi hagyományból származó irat szerzője különösen törekszik az ember méltóságának a kiemelésére. Kifejezetten utal az ember méltóságára, amikor kifejti, hogy az embert Isten a saját képére és hasonlatosságára teremtette és átadta az uralmat és felelősséget az

² Az Ószövetség könyveiben újra és újra visszatérő gondolat, amely az idegenekkel szembeni magatartás megalapozását szolgálja: „... ti is jövevények voltatok Egyiptom földjén ...” Kiv 22, 20; 23, 9; Lev 19, 34; MTörv 10, 19.

egész teremtett világ fölött (Ter 1, 27–28). Az ember méltósága tehát a teremtő Istennel kezdettől fogva fennálló kapcsolatából forrászik.

1. 2. Izrael bánásmódja az idegenekkel

A saját tapasztalatra és történelemre való utalás: „A jövevényhez ne légy kegyetlen és ne sanyargasd, hiszen ti is jövevények voltatok Egyiptom földjén” (Kiv 22, 20) végighúzódik az egész Ószövetségen és meghatározza Izraelnek az idegenekhez való viszonyát.³ Az idegenekhez való viszony kérdését nem csupán a törvények három nagy foglatában⁴, de a más műfajban készült könyvekben is megtalálhatjuk, így az elbeszélésekben, a bölcsességi irodalomban és a zsoltárokban egyaránt.

Az Ószövetség, már a Leviták könyvében meghirdette az antik világban egyedülálló törvényét a felebarát szeretetére vonatkozóan. „Ha jövevény lakik földetekben, s tartózkodik köztetek, ne tegyetek szemrehányást neki: olyan legyen köztetek, mint a bennszülött, s úgy szeressétek, mint önmagatokat, hisz ti is jövevények voltatok Egyiptom földjén. Én, az Úr, vagyok a ti Istenetek!” (Lev 19, 33–34). Az idegen személyben, a konkurensben felismerik a „felebarátot”, akinek önzetlen szeretettel tartoznak. A „másik” nem csupán ellenség, aki az életteret megtámadja, hanem felebarát, ember, Isten gyermeke. Az idegen iránti szeretet túlmutat a saját nép tagjai iránt tanúsítandó és minden igaz izraelitától elvárható szolidaritáson.

Isten törvénye szerint az idegeneket (nemzeti kisebbségek tagjait) nem zárhatták ki a polgári jogokból sem: „Ezt a földet osszátok fel magatok között Izrael törzsei szerint; vegyétek birtokba a magatok és azon jövevények számára, akik hozzátok csatlakoznak, akik fiakat nemzenek köztetek; legyenek ezek olyanok elöttetek, mint akik otthon vannak Izrael fiai között, veletek osztozzanak meg a birtokon Izrael

³ A Szentírásban használt héber „ger”, „nochri”, „toschab” és „zar” kifejezéseket gyakran különbségtétel nélkül idegenre fordítják. A „ger” és „nochri” helyes fordítása a „menekült, hontalan”, illetve „idegen”, míg a „tschob” a „letelepedett idegent” jelenti. A különbségtétel megalapozásában a tartózkodás ideje mérvadó. A „zar” fogalmat is hasonló jelentéssel használják, de ebben az esetben az idegen részéről történő fenyegetés szempontja jobban kihangsúlyozást nyer, olyannyira, hogy jelentésében a „sar” (ellenség, támadó) fogalmához kerül közel. Vö. STEINS, G., *„Fremde sind wir ...” Zur Wahrnehmung des Fremdseins und zur Sorge für die Fremden in alttestamentlicher Perspektive*, In: *Jahrbuch für christliche Sozialwissenschaften* 35, Szerk. FURGER, F., Münster 1994, 136 kk.

⁴ Vö. Kiv 21–23; MTörv 12–26; Lev 17–26.

törzsei körében. Bármely törzsből tartózkodik pedig a jövevény, ott adjatok neki birtokot, – mondja az Úr Isten.” (Ez 47, 21–23)

Az Ószövetségben tovább épült az idegenek jogi biztonsága, olyannyira, hogy csatlakozhatunk Crüsemann véleményéhez, aki megállapítja: „Az idegenek védelme a késői jogi szövegekben egyre erőteljesebb kihangsúlyozást és egyre átfogóbb megfogalmazást nyert. Teológiai jelentőség szempontjából nem marad el egy más téma mögött sem, minden további nélkül hasonlítható az egy Isten tisztelet és a szombat törvényéhez.”⁵

2. A multikulturális együttélés szempontjai az Újszövetségben

Az Újszövetségben a bibliai üzenet súlypontja elsősorban nem a társadalmi berendezkedés szerkezetének a megváltoztatásán, hanem a személyes felhíváson van. A feladat Isten országának előkészítése a megtérés, a gondolkodás megváltoztatása által. A hitszerinti élethez azonban nem csupán mindennapi életben, az egyes emberek iránt tanúsított felebaráti szeretetcselekedetek tartoznak, hanem része a felebarátért való aggodás és az igazságtalan társadalmi struktúrák ellen való fellépés, amennyiben ezek a felebarátot elnyomják. Bár az evangélium nem tartalmaz konkrét utasításokat arra vonatkozóan, hogy a kereszténynek hogyan kell a saját nemzettel szemben viselkedniük, mivel ez a kérdés akkor még nem tudatosult, annak ellenére olyan fontos kijelentéseket találunk benne az emberről, amelyeket a társadalmi rend kialakításánál nem hagyhatunk figyelmen kívül.

Jézus Krisztus viselkedése és cselekedetei által rámutat arra, hogy minden embert emberi méltóságában komolyan kell vennünk. Szóban és tettben egyaránt fellép a szegények és gyengék, a kizsáboltak és elnyomottak, a zsidó társadalom szélén álló, a hátrányosan megkülönböztetett csoportok oldalán.⁶

2.1 A zsidó Jézus

Jézus zsidó volt. Az első és legbiztosabb kifejezett tanúságot Pálnál találjuk: Jézus Krisztus „... testileg Dávid nemzetségéből született...” (Róm 1, 3). Jézus gondolkodásában és tanításában is népének hű fia. Igazat adhatunk Laurenz Volkennek, aki így ír: „Nemzeti

⁵ CRÜSEMANN, F., *Die Tora. Theologie und Sozialgeschichte des alttestamentlichen Gesetzes*, München 1992, 216.

⁶ Demonstratívan keresi az ilyen emberek társaságát. Vö. Mt 9, 9–13; Mk 2, 13–17; Lk 5, 27–32 (Máté meghívása és étkezés a bűnösökkel); Lk 7, 36–50 (Jézus és a bűnös asszony); Jn 4, 1–42 (Beszélgetés a samariai asszonnyal); Jn 8, 1–11 (Jézus és a házasságtörő asszony).

szempontból, tehát népe és szülőföldje iránt tanúsított magatartásában is zsidónak bizonyult. Amikor kivételesen az 'országghatárt' átlépve, Tirusz és Szidon vidékén a kánaáni asszony segítségért könyörög, ő így válaszol: 'Nem küldtek máshová, csak Izrael házának elveszett juhaihoz.' És ezt ő a 'másokkal' szemben érti: gyermekek és kutyák (Mt 15, 24–26). Arámul beszélt, a zsidó honfitársai nyelvén. Szülő-földjének levegőjét szívta, amelybe olyannyira belegyökerezett, hogy tanításában mindig ennek az életéből merítette a példákat.⁷

Nem nehéz a Bibliából Jézus zsidó-voltát bizonyítani, azonban a saját népe iránti szeretete ellenére is gyakran kritikus hangokat üt meg velük szemben. Kritizálja saját népét, a pogányok méltóságát pedig hangsúlyozza. A „nemzeti” zsidók Jézus békeüzenetében a népe kiszolgáltatását látták. Ezért jutott a főtanács arra a következtetésre, hogy jobb, ha egy ember hal meg a népért, mint hogy az egész nép elpusztuljon, és a rómaiak elfoglalják a templomot (vö. Jn 11, 48–50).

Jézus tiszteletben tartja Izrael megkülönböztetett szerepét: „Menjeteink inkább Izrael házának elveszett juhaihoz!” (Mt 10, 7). Ennek ellenére nem azonosítja Isten országával, ahová „Sokan érkeznek majd keletről és nyugatról, s letelepszenek Ábrahámmal és Izsákkal és Jákobbal a mennyek országában.” (Mt, 8, 11). Ezért bár elismerte Izrael missziós szerepét az isteni üdvtervben, mégis úgy viszonyult a szamariaiakhoz és a pogányokhoz, hogy ez a zsidókat mélységesen megbotránkoztatta.⁸

Összefoglalásképpen azt mondhatjuk, hogy Jézus az „Emberfia”, az „új Ádám”, aki átlép minden nemzeti és kulturális kötöttsége n és ennek megfelelően küldetése is egyetemes. Azonban nem kevésbé Ábrahám ivadéka is, aki belenőtt népe vallási, kulturális hagyományába, és ehhez érezte magát küldetve elsősorban. Jézus zsidó, aki hű marad mindvégig népe vallási és ezzel nemzeti és kulturális hagyományához, ugyanakkor rámutatott azok korlátaira, akik a zsidóságot, tehát az Ábrahám nemzetségéből való testi származást abszolutizálták. Jézus viselkedésének a fényében tehát azt mondhatjuk, hogy az egy nemzethez való tartozás igazi, maradandó érték, ami nem akadály, hanem tulajdonképpen a feltétel, és alapját képezi a nemzetek fölötti, általános emberi és abszolút erkölcsi értékek megbecsülésének.

⁷ VOLKEN, L., *Jesus der Jude und das Jüdische im Christentum*, Düsseldorf² 1985, 134 k.

⁸ Vö. CULLMANN, O., *Jesus und die Revolutionäre seiner Zeit*, Tübingen 1970, 39.

2.2 Jézus és a szír-föníciai asszony: Mk 7, 24–30

Hogy az egyház egyetemes küldetése a különböző népcsoportok viszonyainak gyakran összetett és nehéz volta miatt nem ígérkezett egyszerűnek, sőt magának Jézus Krisztusnak sem volt magától értetődő, nagyszerűen mutatja Jézusnak a szír-föníciai asszonnyal való találkozásáról szóló története. Gerd Theissen a találkozás történeti, társadalmi és kulturális hátterét alapos vizsgálat által tette érthetővé Jézus – első látásra – különösnek tűnő viselkedését.⁹

A kéressel közelítő asszony elutasításában Theissen – más exegétáktól eltérően¹⁰ –, a keserűség kifejezését látja, ami a Tírusz és Galilea határvidékén élő zsidók és pogányok között fennálló viszonyra vezethető vissza. Különböző forrásokra hivatkozva bizonyítja, hogy Jézus idejében a Tírusz környéki falvakban jelentős számú zsidó kisebbség élt. Ez a terület három különböző kultúra találkozási helye volt. Itt találkozott a föníciai, a zsidó és a hellén kultúra.¹¹

A vallási különbségeket etnikai és kulturális különbségek is erősítették, amelyek ugyanakkor – amint Theissen kimutatta – igen erős szociális és társadalmi feszültségekkel párosulnak.¹² A zsidók által lakott területek földművesei látták el a gazdag városokat élelmiszerekkel, amíg maguk szűkösen éltek. Ilyen összefüggésben Jézus szavainak kifejezőereje a Mk 7, 27¹³-ben jelentősen kiegészül, mert a következő asszociációra adhat okot: „Hagyjátok előbb a zsidó hárország szegényeit jól lakni, ugyanis nem méltányos elvenni a szegények kenyerét és a városok gazdag pogányjai elé dobni.”¹⁴

Theissen ugyanakkor a gazdasági függőség és a kulturális távolságtartás bemutatása mellett bizonyítja a Tírusziak terjeszkedési törekvését, ami ebben a konstellációban igen jó talajt biztosított a kétoldali agresszív előítéletek ápolásának és kizárta a Tírusziak és a zsidó népesség közötti konfliktusmentes egymás mellett élés lehetőségét. A helyzet összegzését Theissen így fogalmazza meg: „Jézus cinikus

⁹ Vö. THEISSEN, G., *Lokal- und Sozialkolorit in der Geschichte von der syrophönikischen Frau (Mk 7, 24–30)*, In: *Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft und die Kunde der älteren Kirche* 75, (1984), 203–224.

¹⁰ A perikópát hagyományosan úgy értelmezik, hogy abban vagy az elégséges hit ellenőrzését látják, vagy pedig az egyház pogányok iránti nyitásának az üdvtörténeti szimbólumát vélik felfedezni. Vö. GNILKA, J., *Márk*, Szeged 2000, 391–398.

¹¹ THEISSEN, 209.

¹² THEISSEN, 214–216.

¹³ „Hadd lakjanak jól először a gyermekek; mert nem való elvenni a gyermekek kenyerét és a kutyák elé dobni.”

¹⁴ THEISSEN, 217.

szavai mögött a reális helyzet által megalapozott keserűség húzódik meg.”¹⁵

Az asszony olyan irányba tereli a beszélgetést, ami a helyzet új módon való megközelítését teszi lehetővé és áttöri az előítéletektől terhes emberi kapcsolatok határait. Így nem csupán a lánya nyeri el a gyógyulást, hanem egy másik csoda is bekövetkezik. Megszűnik a „berögződött előítéletek által népeket és kultúrákat egymástól elválasztó távolság, azzal együtt, hogy az elválasztó előítéletek nem csupán gonosz rágalmak, hanem a két nép társadalmi, gazdasági és politikai viszonyába, mint reális alapba gyökereztek.”¹⁶ Jézus készsége arra, hogy a másik, az ellenséges népcsoport egy tagjával párbeszédet folytasson és ennek során egy – a saját népével, a zsidókkal nyilván magától értetődő módon osztott – negatív véleményt legalábbis módosítson, lehetővé teszi a másik nép tagjával való igazi találkozást, és szabaddá teszi az önazonosság ellenségkép általi biztosításának a kényszerétől.¹⁷

A történet példaértékű a nagyon is „emberi” módon kieszközölt, pozitív végkicsengése miatt.

2.3. Jézus és a zelóta mozgalom

A témánk szempontjából döntően fontos kérdés Jézus viszonya a zelótákhoz, korának vallási és politikai ellenállási mozgalmához.¹⁸

Ebben az összefüggésben nyilván nagy a kísértés arra, hogy Jézust egyszerűen a zelóta ellenállási mozgalom tagjaként mutassuk be.

¹⁵ THEISSEN, 221.

¹⁶ THEISSEN, 224.

¹⁷ Főként az idegen megszállás idején a saját vallási, nemzeti és kulturális értékektől való elidegenedés és az asszimiláció elkerülése érdekében Isten népe számára magától értetődő volt az elkülönülés parancsa a belülről és kívülről egyaránt veszélyeztetett identitás megőzésére. Az elkülönülést gyakran vallási kötelezettségként fogták fel az asszimilációs nyomással szembeni helytállásban. Jézus magatartása azt mutatja, hogy osztja a kortárs zsidóság elképzelését ebben a kérdésben. Vö. FELDMEI, R., *Die Syrophönizierin (Mk 7, 24–30) – Jesu „verlorenes” Streitgespräch?* In: FELDMEI, R., – HECKEL, U., (szerk.), *Die Heiden, Juden, Christen und das Problem des Fremden*, Tübingen 1994, 218 k.

¹⁸ A „zelóta” név a görög „zelos”, buzgóság kifejezésből ered és buzgólkodót, elkötelezt, elszántat, elköteleztet jelent nem minden fanatizmusra emlékeztető mellékjelentés nélkül. Míg a farizeusok a vallási élet irányításába menekülve megkíséreltek együtt élni az elkerülhetetlen látszó római hatalommal, a szadduceusok együttműködve hasznot is húztak abból, az esszénusok pedig Isten csodálatos beavatkozásától várták a szabadulást, addig a hazafias érzelmű zelóták a Róma ellenes aktív magatartásukkal igyekeztek kivívni a zsidó nép szabadságát. Az ő felkelésük vezetett Kr. u. 70-ben Jeruzsálem rómaiak általi elpusztításához.

* Annál is inkább kísért a gondolat, mert Jézus élete és tanítása valóban bizonyos zelóta jegyeket mutat.¹⁹ Az evangéliumokban leírt tanítás bizonyos motívumai Jézust tényleg a zelótákhoz közelállónak mutatja: így a közeli Isten országról szóló tanítása (Mk 1, 15; Jn 16, 19), az az öntudata, hogy döntő isteni küldetést teljesít (Jn 20, 21), a Heródeessel szembeni kritikus magatartása (vö. Lk 13, 32). A királyokkal kap-csolatos ironikus megjegyzése, akik a népek fölött erőszakkal ural-kodnak és a népek „jótévőinek” mondják magukat (vö. Lk, 22, 25). Ami az életét és működését illeti, erre utal a tömegre való erőteljes hatása, amely királlyá akarja tenni őt (vö. Jn 6, 15). A zelótákra gyakorolt vonzóereje. A tizenkettőnek is legalább egy ilyen tagja volt Simon a zelóta (Csel 1, 13).

Ilyen és hasonló érvek alapján egyes szerzők, mint például Klausner „nemzeti vezetőt” csináltak belőle: „Ő maga érzelmileg kétségtelenül nemzeti zsidó volt és pedig egy szélsőséges nacionalista.”²⁰

Jelentős a száma az ellentétes végleten álló vélemény képviselőinek is, akik Jézust egészen másként, minden politikai ellenállás ellenzőjeként látják. Ide sorolják az erőszakmentességről (Mt 26, 52) és az ellenség szeretetéről (Mt 5, 43–44) szóló tanítását, boldognak mondja a békességszerzőt, megparancsolja, hogy kardot ne húzzunk, vámost is fölvelt az apostolai közé, és azon túl is érintkezett vámosokkal és a megszálló római hatalom képviselőivel. Azonban mindenek előtt az isteni küldetésével kapcsolatos hatalommal és állampolitikával összefüggő elemek energikus elutasítására utalhatunk. Az a tény, hogy Gamáliel farizeus Jézus tanítványait Teudás és Galileai Júdás követőihez hasonlítja (Csel 5, 36 k.) arra enged következtetni, hogy a kívülállóknak hasonlóságot láttak Jézusban és a zelóták vezetőiben. Jézus ugyan nem volt zelóta, de egész működése alatt a zelótasággal érintkezésben kellett állnia és zelótaként végeztek ki.

Soha nem nevezi magát „messiásnak”, hanem az „emberfiának” mondja magát. Ez utóbbi kifejezés, amely eszkatológikus megváltóra utal ismerős volt a korabeli zsidóságban és ez az egyetlen helyes értelmezése a jézusi messiás-szerepnek. A zsidók és mindenekelőtt a zelóták a „Messianusban” politikai felszabadulásra való várakozásuk beteljesítőjét várták. Ezzel a várakozással szemben az emberfia csak az emberiség történetének a befejezése után fog uralkodni.

¹⁹ Vö. CULLMANN, 43.

²⁰ Idézve in: VOLKEN, 135.

2.4. Jézus és a római államhatalom

Jézus kritizálta népét és népének vezető csoportjait. Adódik a kérdés, hogy a római államhatalommal szemben hogyan viszonyult. Hengel nyomatókusan óv attól, hogy a gyakran idézett szavakat: „Adjátok meg tehát a császárnak, ami a császáré, és az Istennek, ami az Istené.” (Mt 22, 21; Mk 12, 17; Lk 20, 25) az állam iránt tanúsított hűség megnyilvánulásaként félre értelmezzük.²¹ Jézus egy fenyegető veszélyhelyzetben nyilatkozik. Ellenfelei a válasza alapján akarják bevédeni. Amennyiben igennel válaszolna, akkor Izrael Istenének az ügyét árulja el. Ha pedig nemmel válaszol, úgy lázadónak vallja magát. A feleletét még így is meghatározza az Isten országának a hirdetéséhez való hűség: „Adjátok meg tehát a császárnak, ami a császáré”. Adjátok meg neki, ami megilleti, de ne többet. Ha többet követelne, tagadjátok meg.²² És „adjátok meg... az Istennek, ami az Istené”. Tehát adjátok neki mindent, magatokat is, testestől, lelkestől. Egyébként a közeli istenuralom relativizálta Jézus számára a római világhatalom jelentőségét.

Amennyiben Jézusnak a római államhoz való viszonyát vizsgáljuk, úgy a vámosságokhoz való viszonyából kell kiindulnunk. A tizenkettő között nem csak zelóta, de vámos is van (vö. Mk 2, 15; Mt 9, 10; 10, 3). Az a tény, hogy a zelóta mellett vámost, tehát egy olyan személyt is hívott a követői közé, aki a megszálló római hatalom kiszolgálói közé tartozott, minden másnál világosabban mutatja, hogy Jézus fölött állt minden politikai hatalmi érdeknek. Egyrészt Jézus az államot nem úgy fogta fel, mint egy végső isteni adottságot, másrészt azonban elfogadja és elutasít minden olyan próbálkozást, amely meg akarná dönteni.

A szaduceusok a kor kollaboránsai. Ők beleegyeznek a római államhatalom minden túlkapásába. Krisztus és a megszülető kereszténység nem csatlakoztak ehhez a fenntartás nélküli behódoláshoz. Jézus sem kerül velük közvetlen összeütközésbe, mert nem volt vallási-teológiai, csak politikai programjuk.

2.5. Jézus ellenségszeretete

A Jézus korabeli zsidóság politikai helyzetének történelmi hátterét a két fogság és a római elnyomás jelenti. Krisztus előtt 722-ben az asszírok, 586-ban pedig a babiloniak vitték fogságba őket. A zsidók,

²¹ Vö. HENGEL M., *Die Zeloten. Untersuchungen zur jüdischen Freiheitsbewegung in der Zeit von Herodes I. bis 70 n. Chr.*, Leiden² 1976, 19.

²² Vö. CULLMANN, 65.

visszatérésük után a görög kultúra, majd a két görög birodalom, a szeleukidák és a ptolemájoszok által veszélyeztetve érezték szabadságukat, ami az Ószövetségben is megkívánt idegenek iránti szeretet gyakorlását igencsak megnehezítette.

Jézus ezt a törvényt a követői számára idegenszeretetből ellenségszeretetre fogalmazta újjá. Ebben szerepe lehetett annak a ténynek is, hogy a korabeli zsidóság számára az idegenek, a rómaiak és ezek segélycsapatai Szíriából és Arábiából, betolakodóként ellenségévé váltak. Így fogalmazta meg Jézus tanítását az idők jeleinek megfelelően: „Hallottátok, hogy azt mondták: 'Szeresd felebarátodat (Lev 19, 18) és gyűlöld ellenségedet.' Én viszont azt mondom nektek: Szeressétek ellenségeiteket, és imádkozzatok üldözőitekért, hogy fiaii legyetek mennyei Atyátoknak, mert ő fölkelte napját a gonoszokra és a jókra, s esőt ad igazaknak és gazembereknek. Ha ugyanis csak azokat szeretik, akik titeket szeretnek, mi lesz a jutalmatok? Nemde a vámosok is ugyanezt teszik? És ha csak a testvéreiteket köszöntitek, mi rendkívülit tesztek? Nemde a pogányok is ugyanezt teszik?” (Mt 5, 43–47)

Jézus, amikor ellenségről beszél, akkor azokról beszél, akik személyes gyűlölködés vagy megbántás következtében távolodtak el, továbbá a vámosok és utcanők peremre szorult csoportjáról, de ide tartozik a római helytartó és katonái is, akik Júdea és Szamaria földein uralkodtak. Ez az uralom egyrészt enyhe volt, mivel a zsidóságnak bizonyos önállóságot biztosított. Másrészt azonban rendkívül kegyetlen volt. A Heródes halálakor kitört galileai felkelés leverése után Varus kétezer zsidót feszítettett keresztre. Hasonlóképpen járt el Quirinius is Kr. u. 6-ban egy másik lázadás leverésekor.

Ilyen összefüggésben mutatkozik meg az ellenségszeretet követelményének az értelme és Jézus meggyőződése, hogy a legnagyobb ellenséget, a leigázó idegen hatalmat is meg lehet nyerni, ha okosan és szeretettel közelítünk hozzá. A kibékülés és a béke fájdalmas folyamat, megköveteli a saját döntések újraértékelését és annak beismerését, hogy Isten annak is adott ajándékot, akire én haragszom, vagy akitől én félek, és ezt fel kell fedeznem.

2.6. A zsidó Saul, a pogányok Pál apostola

A nemzetiségi feszültségek feloldása összefüggésében Pál apostol személye és magatartása is rendkívül jelentős lehet, hiszen ő a ciliciai szabad görög városból Tarzusból származó, a zsidó diaszporához

tartozó római polgár három kulturális világ között élt.²³ Saul zsidónak született és zsidó is maradt egész életén keresztül. Ezt hangsúlyozza Korintusban a zsidó ellenlábasával szemben: „Zsidók ők? Én is! Izraeliták ők? Én is! Ábrahám ivadékaik ők? Én is!” (2 Kor 11, 22).

Tarzusban zsidónak lenni diaszpóra létet (kisebbségi létet) és feszültséget jelentett. Ezt a kettős név is kifejezésre juttatja. Saul ilyen környezetben él buzgó zsidóként és saját bevallása szerint nem csak ő, de egész családja a farizeusok szigorú rendjéhez tartozott (Vö. Csel 23, 6). Következésképpen bizonyára sikra szállt azért, hogy a zsidó közösség erősödjön, hogy így álljon ellen a pogány népek hatásának. Különböző lehetőségek adódtak arra, hogy valaki Kr.u. az első században zsidóként a római elnyomás ellen valamit tegyen. Az egyik az elkülönülés, az elnyomott népek, kultúrák, vallások ismert gyakorlata, ami biztosítja a szellemi-lelki ellenállást. A farizeusok a nevüket is innen nyerték.²⁴

Saulnak a damaszkuszi élményében megváltozott az élete. Továbbra is azonosítja magát a zsidó néppel, de hasonlóképpen a pogánysággal is. Élete folyamán nem maradt meg Izrael kis földjén úgy, mint Jézus, hanem igazi világpolgárként beutazta a római birodalmat. A zsidóknak zsidó, a pogányoknak pogány akart lenni, hogy így mindkinek mindene lehessen. Kezdetben a zsidóknak akarta hirdetni az ígét, azonban Jézustól eltérően, aki Izrael háza elveszett juhaihoz érzett küldetést, a görögökhöz is elvitte a feltámadott és mennybe felvett Üdvözítő örömhírét. Meg akarja mutatni ezzel, hogy semmilyen nemű, antropológiai, kulturális és nemzeti különbözőség és sajátosság nem akadályozza az Isten népéhez való tartozásnak. „A zsidók és görögök helyett valami új valósul meg, amit a Gal 3, 28-ban az 'egy lenni Krisztusban' kijelentéssel, máshol 'Krisztus Testével' fejez ki. A Krisztusban való egységnek két szempontja van. Egyrészt olyan emberek, akik korábban kultúra, nem és osztály által egymástól megkülönböztetve és elválasztva éltek, most egyenjogúként új életformában együtt élnek. Másrészt azonban ez nem jelent uniformizálást, hanem mindenik tag megkapja a sajátos szerepét, amikor Jézus Krisztus testének tagjává válik. Ez megengedi a fejlődést, de ennek ellenére

²³ Vö. FENEBERG, W., „Allen bin ich alles geworden.” *Paulus zwischen Heiden und Juden*, in: *Entschluß* 46. Évf. 1991. 4. 16–24, 18.

²⁴ A héber *paras* kifejezés jelentése ugyanis: leválni, elkülönülni. Vö. W., DOMMERHAUSEN, *Die Umwelt Jesu. Politik und Kultur in neutestamentlicher Zeit*, Freiburg – Basel – Wien 1989, 57.

mindenkinek hasonló méltóságot biztosít.”²⁵ Pál „tudta, hogy ő maga el nem bocsátható módon tagja Isten választott népének. Ő büszke volt erre. A népek irányába való nyitása tulajdonképpen indítás arra, hogy hasonlóképpen nyissunk, és hidakat építsünk.”²⁶

2.7. Az őskeresztények

A jeruzsálemi ősközösség nyilván kezdettől fogva legalább két-kultúrájú volt. A bennszülött arámul beszélő zsidók mellett ott éltek a hellenista műveltségű görögül beszélő zsidók is. Az Csel 6. fejezetének leírása szerint a görögök már korán panaszkodtak egy bizonyos, az özvegyeiket ért hátrányos megkülönböztetés miatt. A konfliktus magoldódott azzal, hogy a szociális gondozás feladatkörét külön csoportra, a görögökből összeállt diakónusok csoportjára bízták.

Jézus tanítványai az örömhír politikai tartalmát az asztalközös-ségben valósították meg. Itt a zsidók és görögök, illetve zsidók és pogányok együtt tették jelenvalóvá a zsidó Messiás életét, halálát és föltámadását. Így Jézus műve gyakorlatilag a tolerancia és a kibékülés alapítványává vált.

Az ősegyházban a minden ember számára nyitott jellegű jézusi örömhír következménye volt a pogányok felé való nyitás. Egy szívós és sok zsidó keresztény számára nagyon fájdalmas tanulási folyamat végül a zsidó őskereszténység nemzetvallás horizontját egyetemesre szélesítette.²⁷ „nincs többé zsidó, sem görög, sem szolga, sem szabad, sem férfi, sem nő; mert mindnyájan egy vagytok Krisztus Jézusban,” írja Pál a Galatákhöz írt levelében (3, 28). A páli közösségek ugyanis a városokban, ahol Pál működött, többnemzetiségűek voltak, és különböző kultúrákhoz tartoztak.

Az ősegyház példája mutatja a kereszténység kifogyhatatlan integ-ráló képességét az idegenség legyőzésére. Azonban egyetérthetünk Wolfgang Palaverrel, aki a nacionalizmus vallási dimenzióját kutatva így összegzi a következtetéseit: azt kell mondanunk, hogy az egyház-nak a tanításában sikerült átmenteni az idegen- és ellenségszeretetet, a keresztény gyakorlatban azonban ez nem egészen sikerült.²⁸

²⁵ BURCHARD, C., *Erfahrung multikulturellen Zusammenlebens im Neuen Testament*, in: MICKSCH, J. (Szerk.), *Multikulturelles Zusammenleben. Theologische Erfahrungen*, Frankfurt am Main 1983, 29.

²⁶ FENEBERG, 24.

²⁷ Vö. ezzel kapcsolatban a Jakab, Péter és Pál között adódó feszültségeket pl.: Gal 2f; Csel 15.

²⁸ Vö. PALAVER, W., *Die religiöse Dimension des Nationalismus*, In: *Theologisch-praktische Quartalschrift* 142. Évf. 1994. 3. 225–233, 231f.

3. Összefoglalás

Jézus nem úgy áll előttünk az evangéliumokban, mint egy olyan személy, aki a korabeli Palesztinában nemzeti síkon nyilvános szerepet játszott volna. A nemzetiséghez való hozzáállását eszkatológikus radikalizmusa határozta meg. Ez egyrészt a fennálló rend fenntartás nélküli kritikáját vonta maga után, másrészt elutasította az ellenállási mozgalmakat is, mert azok sajátos céljaikkal elvonták a figyelmet az eljövendő istenországról, és az erőszak alkalmazásával megsértették a teljes igazságosság és szeretet követelményét.

Jézus nem hirdetett háborút sem Heródes, sem pedig a császár ellen. Ő ugyanolyan távol volt attól, hogy a fennálló politikai rendet elfogadja, mint hogy egy ez ellen szövetkező felkelést támogasson. Hiszen az ő – az Atya akaratának magát radikálisan alávető – engedelmissége, amely az Istennel való belső kapcsolatba és országa eljövételének a várásába gyökerezett, szétfeszítette a meglévő rend szószólói által elképzelt szabályokat csakúgy, mint az ezt erőszak által megváltoztatni kívánók törekvéseit.

Jézus magatartása nem alkalmazható minden további nélkül jelen élethelyzetünkre, annál is inkább, mert mi már nem számolunk egy nemsokára bekövetkező világvégével. Következésképpen szükséges a jelen követelményeihez való bizonyos mértékű „alkalmazkodás”. Azonban pontosan ezzel kezdődnek a nehézségek. Az egyház közösségének elsődleges feladata, ugyanakkor nehézsége is abban az igyekvésében áll, hogy a jézusi tanítást úgy alkalmazza a mi korunkra, hogy lényeges mondanivalóját ne adja fel és ne is gyengítse.

Itt felmerül a kérdés, hogy egy ilyen aktualizálás egyáltalán lehetséges-e. Nem túl nagy-e az elvárás a jézusi tanítással szemben, ha mi, a világ jelenlegi közösségi rendjével kapcsolatos magatartásunkat akarnánk ehhez mérni. Annál is inkább megalapozott ez a fenntartás, mert az előbbieken láttuk, hogy a parúziavárás következtében már a korabeli politikai életet irányító csoportokba sem lehetett besorolni.

A második eljövétel közeli várása oda vezetett, hogy csupán az egyén megtérését tartotta szem előtt, és nem mutatott érdeklődést a társadalmi szerkezet reformja iránt. Azonban amikor már évszázadokban számoljuk az időt, akkor minden további nélkül kijelenthetjük, hogy a Jézus által megkívánt egyéni megtérésnek is szorgalmaznia kell az igazságosabb társadalmi struktúrák kialakulását. Mert bár kétségtelen, hogy a konkrét helyzetben figyelemreméltó és példányértékű a kirabolt és félholtra vert emberrel szemben a szamaritánus felebarát iránti szeretetéből fakadó viselkedése, mégis mára már

ugyaneből a szeretetből kifolyólag hasonlóan fontos megvizsgálni, hogy a Jeruzsálem és Jerikó közötti úton milyen viszonyok eredményezik a rablótámadásokat, és miként lehetne biztonságosabbá tenni a környéket.²⁹

Most amikor egy nemzet, vagy nemzeti kisebbség tagjaként kívánunk keresztényként élni, nem vehetjük olybá ezt a kötődésünket, hanem mint értéket kell az örök üdvösségre való törekvésünk szolgálatába állítani. A jézusi követelmény, az istenország keresésének a – minden világi kötődéssel szembeni – prioritása akkor is megmarad, ha az egyén megtérése mellett a társadalmi szerkezetek figyelembevételét, és ahol szükséges, a megváltoztatását is elengedhetetlennek tartjuk.

²⁹ Vö. HOLLÓ L., *Az egyház társadalmi tanítása a kisebbségek szolgálatában*, In: *Studia Theologica Transylvaniensia*. Szerk. MARTON J., 1 (2000), 123–136.